

УДК 316.356

Огірко Олег Васильович,*доктор філософії, кандидат фізико-математичних наук, доцент Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького, м. Львів*

СІМ'Я ЯК ОСНОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

У статті розглядаються проблеми духовно-морального виховання молодого покоління, які ґрунтуються на сімейних цінностях. Аналізуються аспекти християнського розуміння сім'ї та її виховного впливу на духовність та моральність.

Ключові слова: сім'я, чоловік, жінка, виховання, духовність, моральність, Творець, Церква, цінності, обов'язки, зрілість, подружжя, любов.

Огірко О. В. Семья как основная среда духовно-нравственного воспитания молодого поколения

В статье рассматриваются проблемы духовно-нравственного воспитания молодого поколения, основанные на семейных ценностях. Анализируются аспекты христианского понимания семьи и ее воспитательного воздействия на духовность и нравственность.

Ключевые слова: семья, мужчина, женщина, воспитание, духовность, нравственность, Создатель, Церковь, ценности, обязанности, зрелость, супружество, любовь.

Ohirko O. V. Family as the Primary Medium of Spiritual and Moral Education of the Young Generation

This article discusses the moral education of the young generation based on family values. The aspects of the Christian understanding of the family and its educational impact on spirituality and morality are analyzed.

Key words: family, man, woman, education, spirituality, morality, the Creator, the Church, values, responsibilities, maturity, marriage, love.

Актуальність дослідження. Розвиток духовності та моральності молодого покоління для сучасного суспільства, де панувала диктатура морального релятивізму, залишатиметься актуальною й складною проблемою. Аспекти духовно-морального виховання молодого покоління аналізувались І. Бехом, В. Жуковським, Т. Тхоржевською, В. Хайруліною, Т. Санніковою та іншими. Ціль статті – дослідити актуальність сімейного виховання молодого покоління, яке є основою духовно-морального виховання.

Мета статті – дослідити актуальність сімейного виховання молодого покоління, яке є основою духовно-морального виховання, а також розкрити значення взаємозв'язку сімейного виховання з християнськими цінностями.

Аналіз останніх досліджень. Традиції духовно-морального виховання в сім'ї здавна відомі українській педагогіці. Цими проблемами займалися К. Ушинський, І. Бартошевський, Ю. Дзерович, М. Стельмахович та ін., які аналізували сімейно-виховний досвід українців.

Через акт створення чоловіка і жінки (Бут. 1:27) Бог встановив людську сім'ю, яка стає «початком і підставою людської спільноти». «Чоловік і жінка творять із собою спільноту життя, яка зі своєї природи скерована до добра та покликана до народжування і виховання потомства».

Сім'я, через завдання духовно-морального виховання молодого покоління, бере участь у справі Самого Творця, де «народження є продовженням створення». Батьки, від імені Бога, допомагають дітям в осягненні мети, задуманої через Творця. Тому завдання виховання, яке лежить насамперед на батьках, є дуже важливим обов'язком, занедбання якого може дуже істотно вплинути на майбутнє людини. Про це дуже виразно наголошено в Декларації про християнське виховання «Gravissimum educationis» II Ватиканського Собору (1962–1965 рр.): «Оскільки всі люди, незалежно від їхнього походження, становища і віку, володіють гідністю особи, у них є невід'ємне право на виховання, відповідне особливому призначенню кожного з них, здійснюване стосовно їх характеру і статі, культури і батьківських традицій, але в той же час відкрите братерському спілкуванню з іншими народами, щоб заохочувалася справжня єдність і мир на землі. Справжнє ж виховання прагне до формування людської особи, враховуючи її вищу мету і в той же час благо того суспільства, членом якого є людина і в якому вона, ставши дорослою, виконуватиме певні обов'язки. Тому, зважаючи на прогрес психології, педагогіки і дидактики, необхідно допомагати дітям і молодим людям гармонійно розвивати їхні фізичні, етичні та інтелектуальні здібності та поступово набувати досконалішого відчуття відповідальності, постійно стараючись вірно вести своє життя і досягти справжньої свободи, відважно і наполегливо долаючи перешкоди. У міру дорослішання їм потрібно давати позитивне і мудре статеве виховання. Крім того, їх слід так готувати до участі в суспільному житті, щоб вони могли, маючи в своєму розпорядженні

необхідні і доречні засоби, діяльно включитися в різні сфери людського суспільства, бути відкритими до діалогу з іншими людьми і з готовністю сприяти загальному благу» [3, с. 262].

Собор заявляв також, що діти і молоді люди мають право на те, щоб їх заохочували правильно судити про духовно-моральні цінності і засвоювати їх своєю особистою прихильністю, а також краще пізнавати і любити Бога. Тому Він закликав синів і дочок Церкви із щедрою душею працювати у всій царині виховання, особливо з тією метою, аби належні блага виховання і освіти могли швидше поширитися на всіх людей у всьому світі.

Оскільки життя дітям дали батьки, на них покладається найважливіший обов'язок: виховати своє потомство; тому їх слід визнавати першими і головними вихователями. Цей обов'язок дати виховання настільки значний, що упущення в цій справі навряд чи можна чим-небудь заповнити. Адже завдання батьків – створювати в сім'ї атмосферу, що оживляється любов'ю і благоговінням перед Богом і людьми, сприяє цілісному особистому і соціальному вихованню дітей. Тому сім'я – перша школа соціальних чеснот, яких потребує будь-яке суспільство. Але перш за все в християнській сім'ї, яка наділена благодаттю таїнства подружжя і обов'язків, яких вона приймає, дітей вже з дитинства потрібно вчити пізнавати і шанувати Бога і любити ближнього згідно з вірою, прийнятою при хрещенні. Тут же вони отримують перший досвід і здорового суспільства, і Церкви. Нарешті, через сім'ю вони поступово входять в громадянське суспільство і в Народ Божий. Тому батькам слід глибоко усвідомити, наскільки достовірно важлива християнська сім'я для життя і розвитку Народу Божого. Щоб виконати виховний обов'язок, який покладається перш за все на сім'ю, необхідне сприяння всього суспільства. Тому, окрім прав батьків і тих осіб, яким вони довіряють участь у вихованні, певні обов'язки і права належать і громадянському суспільству, бо його завдання – упорядковувати все те, що потрібне для загального блага в земному житті. До числа обов'язків суспільства входить розвиток виховання молоді, здійснюваний різними способами, зокрема: захист обов'язків і прав батьків та інших осіб, що беруть участь у вихованні, і надання їм допомоги; здійснення виховання за принципом субсидіарності в тому випадку, якщо відсутні які-небудь почини з боку батьків або інших об'єднань (проте при цьому слід враховувати побажання батьків); крім того, заснування власних шкіл і навчальних закладів тією мірою, якою цього вимагає загальне благо.

Великий гуманіст сучасності блаженний папа Іван Павло II (1920–2005 рр.) також наголошував: «У сім'ї зосереджене майбутнє людини, немає іншої інституції, іншого середовища, іншої спільноти, від якої майбутнє людини на землі залежало би більш, ніж від сім'ї». У своєму навчанні на тему сім'ї і виховання підростаючого покоління він підкреслював, що сім'я є найбільш властивим і незамінним місцем для правдивого розвитку і зростання людини, місцем, з якого, як з джерела, беруть початок найглибші мотиви людського поступання. «Сім'я виконує єдину і незамінну роль у переданні дару життя і створенні найкращих умов для виховання дітей». Тому жодна інша спільнота не може замінити у процесі виховання сімейного середовища, яке стає колискою особистості для дитини, з огляду на специфічний вид зв'язку, який виникає між дитиною та її батьками. Таке виховання в цій царині має особливий характер, бо воно сприяє «улюденню» людини.

Людина, будучи людиною від першої хвилини свого зачаття в лоні матері, поступово навчається бути людиною – і це основне знання поєднується з вихованням. Людина є майбутнім своєї сім'ї і цілої людськості – однак майбутнє людини нерозривно пов'язано з її вихованням». На це вказує вся відповідальність духовно-морального виховання, в якому людина стає спадкоємцем майбутнього, щоб могли будувати його в повноті. «Це успадкування має свій безпосередній початок і джерело у сім'ї». Виховання в такому сенсі є важким процесом, який вимагає багатьох зречень, щоб навчати людину людськості, яка через прищеплення в життя Боже, прямує до своєї повноти, яка своє джерело має в Богові як кінцевій меті людини. «Виховання як обдарування людськістю є двостороннім даруванням. Батьки наділяють своєю дозрілою людськістю новонароджену людину, а вона в свою чергу наділяє їх ніжністю і невинністю, яку із собою приносить у світ». Тому виховання, що так розуміється, вимагає від батьків, щоб вони самі були добре виховані, якщо хочуть добре виховати своїх дітей. Ця рівновага мусить бути збережена, щоб сам процес виховання міг бути плідний. Тут існує певна взаємозалежність між батьками і дітьми. Батьки зуміють вивести своїх дітей на дорогу розвитку до людської повноти, що прямує до кінцевої мети, якщо самі стали наділені людськістю. Тому «батьки мають у цій царині перші та основні повноваження, бо вихователями перш за все є батьки». У вихованні як обдаруванні людськістю виявляється те, щоб «людина щораз більш ставала людиною, щоби більше «бути», а не тільки більше «мати», щоб через те, що «має», що «посідає», вміла більше і повніше бути людиною, тобто, щоб уміти більше «бути» не тільки «з іншими», але також і «для інших». Бо «кожний втілює себе в життя через безкорисливий дар себе самого. А це стосується як тих, хто виховує, так і тих, які виховувані».

Щоб духовно-моральне виховання могло правдиво здійснюватися, необхідним є створення відповідного сімейного клімату як основного виховного середовища. У нинішній ситуації, коли багато сімей

піддається роз'єднанню, за загальної кризи сім'ї, в якій часто бракує любові як конституційного елементу кожної спільноти, цей постулат, так сильно акцентований через блаженного Івана Павла II, стає тим більш актуальний. Обов'язком батьків є створення такої відповідної, опертої на любов, сімейної атмосфери, яка має свій стосунок до Бога, щоб якнайкраще посприяти процесу виховання дітей загалом. Природно, що кожна дитина потребує сім'ї і сімейного дому, в якому відчуває себе добре і безпечно, почувається потрібною і любимою батьками. Тільки сім'я, побудована на любові та взаємній повазі, на довірі, допомозі та прощенні може стати сприятливим ґрунтом для процесу виховання. Іван Павло II називав сім'ї християнськими оазами, в яких над різними, щоденними невдачами повинні домінувати: любов, мир, а також глибоке і щире почуття. За приклад він ставив святе Сімейство, яке є для всіх сімей зразком, що опертий на любові, в якому є місце на зустріч з Богом. Він називав такі сім'ї «гніздом, в якому нова людська істота може бути вихована в пошані до самої себе та інших, у відчутті справжніх цінностей, у пізнанні Небесного Отця і любові до Того, «від якого бере ім'я все отцівство на небі й на землі» (Еф. 3:15)». Сім'я, оперта на таких глибоких узах любові, «творить сімейне вогнище, де Сам Бог є гарантом воз'єднання сердець». Так побудований сімейний дім являє собою «внутрішню таємницю сердець. Люди не тільки проживають у цьому домі, але також створюють свій дім. Створюють його перш за все через те, що взаємно «проживають» у своїх серцях: чоловік у дружині, а дружина в чоловікові, батьки в дітях, а діти в батьках. Сімейний дім є взаємним проживанням у людських серцях».

Процес духовно-морального виховання був би неповний, якби у ньому забракло прикладу, свідчення самих батьків. Не можна тільки навчити дитину, як іти дорогою розвитку людської повноти, але самі батьки мусять стати для своїх дітей свідками належно прожитої людськості. «Батьки повинні так чинити, щоб діти віднаходили у них живий приклад дозрілої людськості – і могли, спираючись на цей приклад, поступово будувати свою власну, людську і християнську зрілість». Сама особиста релігійна зрілість батьків являє для дітей глибоке джерело, з якого вони черпатимуть приклад у подальшому самостійному життю. Тільки власним прикладом, набагато більше, ніж словами, вони зможуть навчити своїх дітей праведного життя, опертого на Євангеліє. Тому Іван Павло II під час паломництва до Польщі закликав батьків: «Давайте свідчення любові і тим свідченням щедро діліться».

А понад усе через свідчення власного життя батьки-християни стають для дітей свідками спасіння, учасниками якого самі сталися через таїнство подружжя.

Щоб сім'я змогла довести дитину до повноти людськості та щоб сімейний дім став насправді найкращим середовищем виховання, потрібні взаємні довірата любов, бо тільки на такому фундаменті можна будувати сам процес виховання. А в цьому процесі «сім'я є основною і незамінною виховною спільнотою, є середовищем, яке створює найкращі умови до передання релігійних і культурних цінностей, які допомагають людині у формуванні власної ідентичності». Це є незаперечний привілей і право сім'ї, але одночасно й обов'язок, у якому жодна інша спільнота нездатна її замінити.

Сім'я – це спільнота любові. Родина – найбільший скарб нашого народу. Як найменша клітина людського роду, вона складається з осіб. Але тому, що людина – це істота не лише розумна і вільна, а й суспільна та релігійна, то від самого початку свого існування вона вкладається в родину. Здавалося б, що нового можемо сказати про сім'ю; до певної міри, кожен з нас відчуває себе як не фахівцем, то принаймні не дилетантом, адже усі ми маємо єдині витoki – сім'ю, або навіть живемо в ній. І кожен з нас безумовно відчуває усю гостроту ситуації особливо сьогодні: розюча видозміна подружніх стереотипів, орієнтацій, зростання кількості розлучень, спад рівня шлюбності та народжуваності; збільшення кількості так званих неповних сімей та багато інших розмаїтих негативів і все це провокує думку, чому ракові метастази на тілі родини так швидко розповсюджуються? Чи ці руйнівні процеси безповоротні? Чому ці засоби, котрі є не в силі змінити ситуацію? Чи існує такий собі «ключ розуміння» усіх тих проблем? До кого ж звертатися за допомогою? Хто нам скаже правду?

Людина стає людиною тільки в сім'ї. Мусить бачити біля себе людські обличчя: маму, тата. Все набуває змісту, коли є здорова сім'я. Тоді всі наші ділянки суспільного життя нормалізуються. Ми ставимо питання, якою повинна бути родина в очах Бога, суспільства, в наших очах? Якщо ми добре собі усвідомимо, то цим допоможемо, виликуємо, врятуємо інших. Майбутнє світу, Церкви надходить через сім'ю. Хто хоч трохи знає історію, той знає, що доля цілих народів, їхній розквіт і занепад залежить від стану і ваги сім'ї у суспільстві. У цілому світі нині іде особливий наступ злих сил на родину. Немає такого наступу навіть на Церкву. Вороги діють на сім'ї, щоб поділити їх. Тому нам необхідно охороняти нашу родину в нашій рідній українській державі. Наш обов'язок звернутись до Бога, бо подружжя, сім'я своїм корінням є у святій волі Творця, це Він сказав Своє перше слово, а Його слово – вічне. Акцентуємо увагу на ролі чоловіка у світлі Божого закону, на необхідності відродження гідного та відповідального батьківства та особливого покликання жінки, підтримки і поваги до неї у сім'ї, суспільстві та Церкві.

Сучасне суспільство зацікавлене в міцній, духовно та морально здоровій сім'ї. Це обумовлюється тим, що сім'я відіграє важливу роль у зміцненні здоров'я та вихованні підростаючих поколінь, забез-

печенні економічного та соціального розвитку суспільства, у поліпшенні демографічних процесів нашої держави. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до близьких, до праці, моральних, соціальних, культурних цінностей.

Тому зв'язок сім'ї із суспільством повинен бути глибокий та міцний. Насамперед вона творить для суспільства людей, та від того, якими будуть ці люди, залежить доля суспільства. Разом з тим, від того, які люди будуть вступати у шлюб, створювати сім'ю, залежить те, якою буде ця сім'я, які стосунки в ній складуться, як вона буде виконувати свої соціальні функції тощо.

Звичайно, для стабілізації, укріплення сім'ї необхідні певні державні, суспільні заходи, фактори та умови економічного, соціально-політичного та побутового характеру. Але значною мірою її міцність залежить від суб'єктивного фактора, від рівня зрілості подружжя в соціальному плані, їхньої психологічної сумісності, соціально-психологічної культури, від знання ними певних закономірностей функціонування та розвитку сім'ї, від їхнього вміння запобігати конфліктам, які виникають в сім'ї, та вирішувати їх.

З часу набуття Україною незалежності відбулось багато як позитивних, так і негативних явищ у житті суспільства, які вплинули на сім'ї громадян. Особливо важко сьогодні молодим сім'ям, які постійно стикаються не тільки з фінансово-економічними, а й з соціально-психологічними труднощами, що стає додатковим фактором підвищення конфліктності у сім'ях і причиною зростання кількості розлучень. Допомогти сім'ям у вирішенні їхніх проблем – завдання практичного психолога, священика. На сьогодні в цьому напрямку робиться недостатньо, як результат – велика кількість розлучень та зниження народжуваності, що в свою чергу тягне за собою цілу низку не менш серйозних проблем державного масштабу. Сьогодні українська сім'я – це дуже нестабільний організм, який веде жорстку, а часом і непосильну для нього боротьбу за виживання.

В умовах кризи і нестабільності нашого суспільства виникла гостра потреба в соціально-психологічному вивченні шлюбу й сім'ї, у пошуках шляхів, що стабілізують і ту сім'ю, яка вже існує, і ту, яка тільки створюється. Роками запущені суперечності у розвитку сім'ї тепер виростили в гострі соціальні проблеми. Особливо хвилюючою є проблема молоді сім'ї; саме вона виявляє сьогодні нездатність адаптуватись до умов життя, тенденцію до дисфункційного розвитку взаємин. Високий рівень розлучень, проблема кризи сучасної сім'ї, що широко обговорюється науковцями, актуалізують вивчення саме психологічних питань формування готовності молоді до шлюбу і подружнього життя. До критеріїв готовності автори зараховують самосвідомість або рівень сформованості ціннісних орієнтацій.

Дослідження ціннісних орієнтацій у студентів вищих навчальних закладів показало, що більшість студентів (76 %) віддають перевагу сімейному статусу. Однак відзначаються орієнтації і на позашлюбну (24 %) та одностаттєву (66 %) сім'ю. Узагальнення даних показало, що у більшості студентів сформовані позитивні орієнтації на сім'ю як життєву цінність, але ціннісні орієнтації на шлюбно-сімейні стосунки сформовані недостатньо.

Сім'я виконує у суспільстві такі функції: економічну, яка полягає у піклуванні про добробут, фізичний, моральний і духовний розвиток членів сім'ї; репродуктивну, яка полягає у народженні дітей, продовженні роду, заспокоєнні своїх тілесних почувань; виховну, яка полягає у вихованні до соціальної зрілості, привчання до праці; рекреативну, яка полягає у фізичній, матеріальній, психологічній взаємодопомозі; комунікативну, яка полягає у внутрішньосімейному спілкуванні членів сім'ї; релігійну, яка полягає у практикуванні членами сім'ї релігійних традицій і обрядів; регулятивну, яка полягає у регулюванні стосунків між членами сім'ї.

Труднощі та недоліки виховання дітей у сім'ї: неповна сім'я; погані житлові умови; скрутне матеріальне становище; невміння батьків знаходити адекватні вікові прийоми і методи виховання дитини; неузгодженість виховного впливу дорослих членів сім'ї.

Сімейна педагогіка ґрунтується винятково на особистому прикладі батьків, на їхньому індивідуальному підході до своєї дитини, на взаємодії педагогів і батьків. Сімейне виховання є безперервним процесом, що починається ще з моменту зачаття. Ніжність та уважність до матері, її радість і очікування люблячої дитини – це перші кроки виховання. Виховання як процес вироблення переконань і мотивів поведінки, формування характеру є необхідним для дитини в сім'ї і школі. Сімейне виховання має на меті плекання добрих громадян, вірних Богові, рідному краю і народові. В родині є найкраща нагода практикувати релігійне життя [4, с. 72].

Особистий приклад батьків як головний метод сімейного виховання має найбільший вплив як у позитивному, так і в негативному плані. Батькам слід дотримуватися однакової позиції щодо виховання своїх дітей. Батьки не тільки навчають дітей, як боротися з життєвими труднощами, але й дають їм моральний закон: «чини добро, остерігайся зла». Діти повинні зрозуміти, що вимога морального закону – не примхи родичів. Коли діти будуть бачити, що батьки його виконують, то й самі будуть це наслідувати. Тепло, гаряча любов батьків до дітей і відкривання батьків перед дітьми – це запорука успішного виховання. Також і діти повинні відкриватися перед своїми батьками, щоб разом з ними

вирішувати важливі проблеми життя. Наслідуючи батьків, дитина засвоює сімейні традиції, цінності, стосунки, оцінки. У вихованні батькам не слід моралізувати навколо політики, релігії, висловлювати своє невдоволення навколишнім, бо дитина чуйно вловлює їхню справжню позицію, поділяє характерні ознаки сімейного побуту [4, с. 73].

Конфліктні ситуації в сім'ї можуть послужити причиною для розвитку негативних рис і якостей у дітей як членів сім'ї. Розлучення батьків переважно призводить до педагогічної занедбаності і почуття безсилля, роздвоєння в її душі. Мати, з якою, як правило, залишається дитина, мусить виявляти мудрість у такій ситуації – не можна виховувати ненависть до батька, який пішов із сім'ї.

Запобігання негативним впливам підліткового мікросередовища є також випробуванням для багатьох сімей. Виховання дівочої цнотливості, порядності у хлопців позначаються у проблемах статевості. Слід остерігатися того, що може ображати невинність дітей через безсоромні розмови, оглядання неморальних телепередач, показування, поширювання непристойних зображень (порнографії). Кожен повинен плекати чистоту душі і тіла, виховувати в собі скромність, порядність, самоповагу, стриманість, відчуття міри. Аморальними в сім'ї є: подружня зрада, дошлюбні зносини молодих, позашлюбне співжиття, блюзнірство, розпуста, проституція, тілесне згвалтування, кровозмішення, мастурбація, мазохізм, фетишизм, вживання контрацептивів, неприродне задоволення статевих пристрастей. Особливо важливою є роль матері, яка має розкрити велику мудрість поведінки жінки і дівчини, та роль батька, який дає приклад своїм синам.

Діти для батьків є «найдорожчими гостями», яких батьки не тільки мають для себе, але й дарують їх для світу. Народна мудрість повчає: «Перша дитина – для Бога, друга – для Церкви, третя – для народу, а четверта – для себе».

Сім'я (родина) є перша Церква. З родин повстають такі Церкви: парафія, єпархія, національна Церква і вселенська Церква. Церква розглядає сім'ю як надприродний і первинний інститут суспільства, який базується на добровільно укладеному благословенному Богом союзі чоловіка та жінки. Сім'я відіграє виняткову роль у справі виховання людини і становлення здорового і повноцінного суспільства.

Сучасна сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості та основним інститутом психологічної підтримки і виховання, що відповідає за відтворення не тільки населення, але й нормального способу життя, напрямку думок та відносин між людьми. Ось чому суспільство повинно бути зацікавлене у міцній, духовно і морально здоровій сім'ї, бо родина – найбільший скарб нашого народу. Родина – це єдине наше поле, де треба сіяти рясно, бо в іншому випадку нічого не зійде, а тоді або іти батрачити в рабство, або гинути з голоду.

Як найменша клітина людського роду, сім'я складається з осіб. За всю історію розвитку нашої держави сім'я не пережила таких кардинальних змін, як за останні десятиріччя. Найбільш зловідомими небезпеками, які загрожують існуванню подружжя, сьогодні є проблеми безробіття, масовий виїзд жінок та дівчат на заробітки до інших країн, збільшення кількості розлучень, аборти, сімейне насильство, алкоголізм та наркоманія.

Необхідно усвідомити, що ані держава, ані політичні або громадські об'єднання, ані інші соціальні інститути навіть за наявності великого бажання не зможуть самотужки подолати проблеми знецінення життя людини. Це під силу тільки всім нам разом. Тому християнські Церкви України, будучи невід'ємною частиною суспільства, не зважаючи на існуючі між нами розбіжності, повинні спільно працювати в питаннях захисту життя людини і відродження сім'ї.

Сім'я – це шлях до Бога двох – чоловіка та дружини. Сім'я освячується таїнством подружжя і творить нерозривну єдність. Християнське подружжя є нерозривним і має призначення жити в любові, продовжувати людський рід і виховувати дітей. Кожне подружжя повинне бути благословенне Богом, що відбувається під час обряду вінчання. Біла фата, віночок нареченої – це символ невинності, дошлюбної чистоти. Прикметами християнського подружжя є святість, єдність, нерозривність і гідність. Символічною формулою християнського подружжя є: $1+1=1$.

Сімейна педагогіка має в нашому народі глибоке християнське коріння. Перша молитва як розмова дитини з небесним Отцем, знак святого хреста як вітання дитини з Богом, пошана ікони як символу всюдиприсутності Бога – це перші кроки духовно-морального виховання в сім'ї. Через молитву дитина отримує перші поняття про Бога, про Божу Матір, про святих.

Родинний дім – це перша елементарна виховна школа, яка дає дитині азбуку життя. Виховання в родині закладає основи моралі і характеру майбутнього життя дитини. Воно спрямовує дитину, облагороджує безсмертну душу і її сили – розум і волю. Спільна молитва у сім'ї, її участь у Богослужінні, приступання до святих Тайн (Сповіді і Причастя) є конкретним виявом такого виховання. В сім'ї плекається рідна мова, пошана до старших, милосердя, любов до порядку, доброта, правдомовність, точність, ощадність, щирість і патріотизм.

Чинниками родинного виховання є: любов, яка повинна бути діяльною і вимогливою, а також розважливою, справедливою і шляхетною; дисципліна, основою якої є пильність та послух разом з дові-

рою; покарання, які мають бути справедливими, педагогічними, моральними, що застосовуються у разі необхідності (ніколи не слід карати дітей у мить гніву, а слід спочатку добре розібратися у ситуації); нагороди як вираження задоволення, що мають бути справедливими і не викликати в дітей почуття заздрості, ненависті до інших, а, навпаки, радість за інших [4, с. 72].

«Саме у сім'ї діти навчаються людських і християнських цінностей, які уможливають конструктивне і мирне співіснування. У сім'ї вчать солідарності між поколіннями, поваги до правил, прощення інших і відкритості щодо інших». Це – перша школа, в якій здобувають освіту справедливості та миру. Ми живемо у світі, де сім'я і навіть саме життя перебувають під загрозою, і часто їх руйнують. Умови праці, які часто важко узгодити із сімейними обов'язками, хвилювання про майбутнє, життя у шаленому ритмі, міграція у пошуках адекватних засобів до існування, якщо не просто можливості вижити, все це ускладнює забезпечення дітей одним із найцінніших активів: присутністю батьків, присутністю, яка б уможливила глибшу спільноту на дорозі життя, щоб бути в змозі передавати набуті за роки досвід і впевненість, що можна прищепити тільки тоді, коли вони проводять час разом. Батькам не слід впадати у відчай. Прикладом свого життя вони можуть підштовхнути дітей покладати надію на Бога, найперше тому, що тільки Він є джерелом справжнього миру і справедливості [1, с. 5].

У християнській педагогіці, як зазначав відомий галицький педагог і священник Юліан Дзерович (1871–1943), є три чинники виховання: сім'я, Церква й держава. Сім'я здійснює індивідуальне виховання, Церква – моральне і релігійне виховання, а держава, зокрема, навчальний заклад – національне й громадське виховання. Сім'я реалізує таке виховання за природним правом, Церква – за Божим правом, а держава – за історичним правом [2, с. 125].

Висновки. Таким чином, в проблемах духовно-морального виховання молодого покоління в сім'ях важливу роль має відіграти Церква і держава за рахунок впровадження в навчальних закладах предмета «Християнська етика», який є базовим у формуванні ціннісних орієнтацій українців.

Література:

1. Бенедикт XVI. Послання на XLV Всесвітній день миру 1 січня 2012 р. / Бенедикт XVI. – Ватикан, 2011.
2. Дзерович Ю. Педагогіка. / о. Юліан Дзерович. – Львів: накладом Львівської Богословської Академії, 1937.
3. Документи Другого Ватиканського Собору: конституції, декрети, декларації. – Львів : Свічадо, 1996.
4. Огірко О.В. Християнська педагогіка: Навчальний посібник. / Огірко О.В. – Львів : Львівський інститут МАУП, 2003.